

the description of some components of the wedding ceremony, ritual acts, actions and wedding treats, which are generated exactly during two hundred years common interaction of different ethnic groups in this area. Naturally a lot of common patterns are identified for representatives of Ukrainian, Bulgarian and Russian languages. For example, in the meaning ‘wedding’, ‘dowry’, ‘a wedding bread’, ‘wedding gifts’, ‘bridesman’, ‘to ask in marriage’ and etc. The diagnostic patterns of wedding ceremony reflecting the cultural identity of dialectal continuum of this Ukrainian region are highlighted. Further investigation of rites and ritual acts nomination of dialects of different language system spread between the Danube and the Dniester rivers will give the material for description of areal variation of regional lexis through the prism of traditional culture. Gathered common patterns will become the basis of maps for „Multi-lingual atlas of dialects spread between the Danube and the Dniester rivers” which is the main result of scientific project of Izmail State Unuversity of Humanities „The description and mapping of the space between the Danube and the Dniester rivers – a new European model of conflict-free interaction of different system languages and dialects”.

Key words: wedding ceremony, dialectal text, dialect, common patterns, different patterns.

Стаття надійшла до редакції 03.09.2017 р.

Прийнято до друку 05.09.2017 р.

Рецензент – канд. філол. н., доц. Ніколаєнко І. О.

О. В. Слободян (Старобільськ)

УДК 811.161.2'373.21'282.2(477.61)

**СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА
ГЕОГРАФІЧНИХ НАРОДНИХ ТЕРМІНІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ
ГРУНТУ В УКРАЇНСЬКИХ СХІДНОСЛОБОЖАНСЬКИХ
ГОВІРКАХ ЛУГАНЩИНИ**

Ґрунти Луганської області родючі, переважно чорноземні. Потужність найродючіших пластів досягає метра товщини, а іноді навіть більше. На півдні області переважають чорноземи й дернові щербенисті ґрунти на елювії пісковиків і сланців. Уздовж лівого берега Сіверського Дінця тягнеться смуга дернових піщаних і глинисто-піщаних ґрунтів у поєднанні з пісками [ПЗФ: 15]. Саме така особливість сприяла появі найменувань на позначення різних типів ґрунту та структурування їх у семантичні ряди за ДО „вид ґрунту”.

Завдання цієї статті вбачаємо в тому, щоб описати народні географічні терміни на позначення ґрунту, які функціонують в українських східнослобожанських говірках, здійснити їх семантичний та етимологічний аналіз, виявити особливості функціонування в говірках

Луганської області порівняно з українською літературною мовою та діалектами.

На позначення семи 'грунт (загальне значення)' функціонують лексеми: *ge^uk^ltari* (Вільш), *грунт* (у всіх н. пп.), *ze^um^l'a* (Вільш), *ze^um^l'niy u^d'il* (Міст), *no^h'va* (Город, Вільш), *xr[']ai^h'ch* (Білов), *ch[']orno^h'zem* (Оборот, Піщ, Прив, Руд, Сват, Трет), *ch[']orno^h'z[']om* (Бабич, Вільш, Воєвод, Калм, Калин, Степ, Терн).

Номен *ge^uk^ltari* на досліджуваній території має два значення – 'грунт (загальне значення)', 'велика ділянка землі'. Цей термін, перенесений із сфери геометричної лексики, передає гіперболізовану характеристику розміру загальної земельної площі.

Основним у зазначеній лексико-семантичній групі є загальнослов'янський термін *g^hрунт* (< нім. *Grund* 'дно, земля'; пор. рос. та бр. *грунт*; пол. *grunt*; чес. та слв. *grunt*, що означають 'земля', 'фундамент, дно', 'земельний наділ' [ЕСУМ I: 606]). Звертаємо увагу на фонетичну форму аналізованого номена – відсутність літературно нормативного проривного задньоязикового **г** (**грунт**). Лексема *грунт* зберігає первісне значення 'земельний наділ', хоча пізніше зафіксована як метрологічний термін [Винник 1966: 70]. У значенні 'територія із сільськогосподарськими угіддями', 'земля, придатна для сільськогосподарського обробітку' номен *грунтъ* побутував у староукраїнській мові [Гумецька 1978: 13]. Ця лексема входить до словникового складу і сучасної української літературної мови [СУМ II: 181], і діалектної.

Для позначення семи 'грунт (загальне значення)', 'поле (загальне значення)' у східнословобожанських говірках зафіксовано номен *zem^l'a*. З огляду на те, що лексема *zem^l'a* загальновідома й має розгалужену семантику ('безліса рівнина, рівний великий простір', 'ділянка землі, яку використовують під посіви', 'значна площа чи ділянка землі, спеціально відведена під що-небудь', 'простір, у межах якого відбувається якась дія або який знаходиться у межах якоїсь дії', 'грунт, основа якоїсь діяльності', 'поприще, сфера діяльності', 'основа, на яку нанесено узор, зображення, напис', 'смужка уздовж краю аркуша паперу, яка залишається чистою при писанні або друкуванні', 'відігнуті краї капелюха, бриля тощо', 'родовище корисних копалин або частина такого родовища, відведена для розробки' [СУМ VII: 61]), першими, навіть не розмірковуючи, діалектоносії називають саме географічні значення, хоча їм добре відомі й інші семантичні характеристики, що пояснюємо частотою вживання лексеми *земля* як 'поле', 'грунт' через географічне місце знаходження мовців. Щодо суто географічної семантики, то, спираючись на діалектні джерела, констатуємо такі змістові відтінки лексеми *земля* в українській літературній мові та її діалектах: 'земля' → 'поле', 'земельна ділянка' → 'грунт'.

Запозичений з російської мови географічний термін *no^h'va* відомий в українській мові зі значенням 'грунт, земля' [ЕСУМ IV: 546]. Слово

пóчва в сучасному розумінні порівняно молоде. Е. Мурзаєв зазначив, що ще О. Потебня [Потебня 1981] пов'язував слово *почва* з *підошва*: *подъшьва* → *подшва* (з прийменником *под-*) – первісно те, що „подшито” [Мурзаєв 1984: 459 – 458].

Сему ‘грунт (загальне значення)’ у досліджуваних говірках репрезентує номен *хр'аи́ч* (*xręšćь ‘хрящ’ < *xręstati / *xręstěti [ЕСУМ VI: 218]), який указує на змішаний склад ґрунту з мілким камінням (пор. укр. літ. *хрящ* ‘крупний пісок, що утворився з уламків твердих гірських порід’ [СУМ XI: 165]).

На позначення добротного ґрунту чорного кольору в обстеженому ареалі вживають терміни *ч'орно|зем*, *ч'орно|з'ом*, як і в літературній мові ‘родючий чорний ґрунт, багатий на перегній, що утворився переважно в степових і лісостепових районах’ [СУМ XI: 358].

ГО ‘глиняний ґрунт’ передають кілька лексичних одиниць: *глеї* (Бабич, Воевод, Прив), *гле́йку|вата зе"м'л'а* (Воевод), *г'лини'ш'ч'е* (Вівч, Прив), *г'лин'аник* (Прив).

Для вираження значення ‘глиняний ґрунт’ мовці вживають номени з основою іменника *г'лина* (< псл. *glina [ЕСУМ I: 525]: *г'лини'ш'ч'е*, *г'лин'аник*. Деривати від лексеми *глі́на* спостережено в українських діалектах зі значеннями, що відносять їх до географічної номенклатури на позначення ґрунту: *глі́ниста земля* ‘глинисті ґрунти’, *глі́нка* ‘глинисті ґрунти’, ‘поле, що погано родить’, *глі́няна земля*, *глі́нянистий ґрунт*, *глі́нянок* ‘земельна ділянка з глинистими ґрунтами’, *глино́зем* ‘глинисті ґрунти’ [Потапчук 2012: 253]; *глі́нище*, *глину́шка* ‘поле, де глиняний ґрунт’, *глі́нка* ‘ділянка, де глиняний ґрунт’, *глі́нь* ‘поле, де в'язкий, глиняний ґрунт’ [Шийка 2013: 305].

Значення ‘глиняний ґрунт’ репрезентує номен *глеї* (< псл. *glъjь [ЕСУМ I: 251] та неоднослівне найменування *гле́йку|вата зе"м'л'а*. Лексема *гле́й* – одна з найдавніших лексичних ізоглос східного слов'янства; рос. *гле́й* ‘мул, глина, важкий глинистий ґрунт’; бр. *гле́й* ‘мул’. Порівняймо в інших мовах: пол. *glej*, лат. *glizda*, англ. *clay* ‘глина’, ‘мул’; гр. *glia* ‘клей’ [Мурзаєв 1984: 144]. Відповідники терміна є і в українській літературній мові – *гле́й* ‘клейка, волога глина’ [СУМГ I: 288]; *гле́й* ‘пластична глина’ [СУМ II: 81]); у діалектах – *гле́й* ‘глиняний в'язкий ґрунт’; ‘поле, де глиняний в'язкий ґрунт’, ‘глинистий ґрунт серед піскового поля’, ‘замулене дно річки, водойми’ [Шийка 2013: 304]; *гле́й*, *гле́яка*, *гле́ячка*, ‘суглинок’ [Сіденко 2003: 157].

Семантично прозорі утворення від *п'ісок* (< *пісок* < псл. *pěsъkь [ЕСУМ IV: 415] використовують у східнословобожанських говірках для позначення семи ‘піщаний ґрунт’: *п'ісиш'ч'е* (Луг), *п'іски* (Прив), *п'іш'ч'аний* (Бабич), *п'іш'ч'аник* (Вівч, Прив).

Поєднує в собі ознаки двох попередніх сема ‘ґрунт із значною домішкою піску і глини’, представлена такими утвореннями: *гле́й* (Бабич, Лантрат, Павл), *г'лин'аник* (Мороз), *суглінок* (Город), *суг'лин':а* (Павл), *суп'іску|ватий* (Терн), *суп'ісок* (Город, Нещ, Оборот, Трет), *суп'іш'ч'аний*

(Вільш, Руд, Сват), *су¹хон¹ісок* (Міст), *п¹іси¹ш¹ч¹е* (Нов), *п¹іски* (Сем), *п¹іско¹вик* (Білокур), *п¹іскови¹на* (ДО), *п¹іско¹виц¹а* (Парн), *п¹ісоч¹ни¹ц¹а* (Воєвод), *п¹іш¹ч¹ал¹* (Білов, Сем), *п¹іш¹ч¹а¹ниц¹а* (Степ), *п¹іш¹ч¹анка* (Бут, Кам, Міст, Павл), *п¹іш¹ч¹ане¹ц¹* (Білов, Сем), *ру¹д¹ак* (Терн).

Уже аналізовані номени *глеї* та *г¹лин¹ани¹к* указують на перевагу глини в змішаному з піском ґрунті, тоді як композит *су¹хон¹ісок* – на перевагу піску.

Склад ґрунту з піску і глини приблизно в рівних пропорціях демонструють номени, які можна поділити на три групи:

1) утворення з коренем **-ніс-** / **-ниц-**: *п¹іси¹ш¹ч¹е*, *п¹іски*, *п¹іско¹вик*, *п¹іскови¹на*, *п¹іско¹виц¹а*, *п¹ісоч¹ни¹ц¹а*, *п¹іш¹ч¹ал¹*, *п¹іш¹ч¹ане¹ц¹*, *п¹іш¹ч¹а¹ниц¹а*, *п¹іш¹ч¹анка*;

2) утворення з коренем **-ніс-** / **-ниц-** та префіксальним формантом *су-*, який передає значення ‘суміш’: *суп¹ісок*, *суп¹іскувати¹*, *суп¹іш¹ч¹аний¹*;

3) утворення з коренем **-глин-** та з аналогічним префіксальним формантом *су-*: *суг¹линок*, *суг¹лин¹а*.

Значну кількість фонологічних варіантів слів у східнословобожанських говірках, вважаємо, можна пояснити, гетерогенним характером новожитніх говірок, нестійкістю фонетичних і фонологічних рис, а багатством похідних слів, утворених від загальноновживаних основ, – значними словотворчими можливостями діалектів.

Різноманітність термінів першої групи зумовила появу лексем чоловічого, жіночого, середнього родів, паралельне співіснування форм однини й множини незалежно від реального множинного чи одиничного представлення ГО [Потапчук 2012: 110]. А. Корепанова, досліджуючи топо- й гідронімічні типи *pluralia tantum* басейну Дніпра в межах України, дійшла висновку, що серед топонімів типу ландшафтних назв (які походять від апелятивів) категорія числа не має чіткої форми: є і однина, і множина [Корепанова 1966: 97]. Давній префікс *су-* надає супроводжувального значення або значення неповного вияву ознаки, закладеної в корені [Бевзенко 1960: 136]; указує на близькість [Полюга 2001: 368].

В українських говірках спостерігаємо значну кількість фонетичних варіантів, суфіксальних утворень на позначення ‘ґрунт’: *суг¹лінки* ‘глинисті ґрунти’, *пісковина*, *пісочник*, *піщана* ‘супіщані ґрунти’, *пісок*, *піщанка* ‘супіщані ґрунти’, ‘місце добування піску’ [Потапчук 2012: 289]; *піски* ‘місцевість (поле), де піщаний ґрунт’, ‘непридатна для орання й засіву земля’, *пісковік* ‘місцевість (поле), де піщаний ґрунт’, ‘місце добування піску, каменю’, *піснота* ‘земельна ділянка, де неродючий ґрунт’, *пісок* ‘поле, де піщаний ґрунт’, ‘місце добування піску’, *пісочник* ‘місцевість (поле), де піщаний ґрунт’; *піщаник* ‘місцевість (поле), де піщаний ґрунт’, *піщуга* ‘місцевість (поле), де піщаний ґрунт’, *піщуган* ‘місцевість (поле), де піщаний ґрунт’ [Шийка 2013: 374 – 375]; *супіщани*

‘піщаний ґрунт’, *пісковік*, *піщанка*, *піщінка* ‘піщаний берег’ [Данилюк 2000: 100, 132].

ГТ *ру^лд’ак* (похідне від *ру^лда* < псл. *ruda, пов’язане з *rudь ‘червоний, рудий’ [ЕСУМ V: 134]) кваліфікуємо як найменування ґрунту за кольором, оскільки ґрунт з піску і глини має переважно рудий колір.

Сему ‘ґрунт з крупного піску, гравію, гальки’ в говірковому мовленні наповнюють лексеми: *гал’ка* (Парн), *груз^с* (Парн), *за^лр’інок* (Парн), *р’ін’* (Парн), *р’і^лн’ак* (Парн), *р’і^лн’анка* (Парн).

Номен *гал’ка* (< псл. **gal-* / **gol-* ‘голий’, пов’язане з рос. *голыи* ‘круглий гладенький камінець’ [ЕСУМ I: 463]) позначає дрібний за розмірами природний камінь та частини його господарської переробки й на досліджуваній території має значення ‘ґрунт, укритий галькою’. Аналізований номен є загальновідомим у значенні ‘переважно маленькі обкатані й відшліфовані водою уламки гірських порід’ [СУМ II: 23]. В українських говірках уживаний з таким самим значенням.

Номен *груз^с* запозичений з польської мови і найближче споріднений з лит. *graužas* ‘крупний гравій’, *gruži* ‘груз, гравій’, *graušli* ‘груз, руїни’ [ЕСУМ I: 605]. В українській літературній мові функціонує зі значенням ‘подрібнене каміння, бита цегла’ [СУМ II: 180].

Основну групу для номінації ‘ґрунтів з крупного піску, гравію, гальки’ складають утворення від *р’ін’* (пов’язане з *ринутьи*, псл. *rinoti*; допускається спорідненість з др.-ісл. *rein* ‘заросла травою смуга землі’ [ЕСУМ V: 96]) – *р’і^лн’ак*, *р’і^лн’анка*, *за^лр’інок*. Е. Мурзаєв з покликанням на Ф. Філіна вказує на стародавність терміна в східних слов’ян [Мурзаєв 1984: 481]. З огляду на існування в українській літературній мові номенів *рінь*, *зарінок* з аналізованим значенням [СУМ III: 292; VIII: 575] та діалектних утворень *рін*, *рінь* ‘підвищення з великого каменю’, ‘берег, укритий рінню’, ‘відкладення гальки’, ‘мілке каміння’, *рінець* ‘галька, гравій, булижник’, *рінниця* ‘кам’яниста гора’ [Марусенко 1968: 247], можна говорити про специфіку утворення *р’і^лн’анка* в східнословобожанських говірках.

Серед найменувань поняття ‘дерен, поверхневий шар ґрунту, укритого трав’янистими рослинами, густо пронизаного їхнім корінням’ фіксуємо назви: *дере^лн* (Нещ, Мороз), *дерна* (Павл), *дер^лник* (Троїцьке, Парн), *д’орн* (Павл), *р’аж* (Парн).

Іменник *дере^лн* та його варіанти й похідні (мн. *дерна*, *д’орн*, *де^лр^лник*) складають основну групу на позначення ‘поверхневого шару ґрунту, укритого трав’янистими рослинами, густо пронизаного їхнім корінням’. Етимологічно ці лексеми пов’язані з *дерти* [Мурзаєв 1984: 177]. Аналізований номен повністю відповідає загальновідомому *дерен* [СУМ II: 247], а також поширений у західноподільських говірках – *дерен*, *дернини* ‘зарості дерену’ й українських говірок Волині – *дерен* ‘рівнина, заросла травою’, *дерняк* ‘зарості лісу, кущів’ [Данилюк 2000: 43].

Специфіку східнословобожанських говірок відображає номен *р’аж*, імовірно, мотивований прикметником *рясний*, який на досліджуваній

території конкретизує загальновідоме значення ‘який має велику кількість близько розмічених однорідних предметів, частин’ [СУМ VIII: 925], або може бути утвореним унаслідок метафоричного перенесення з *рядити* ‘гарно, пишно вбирати, причепурювати кого-, що-небудь’ [СУМ VIII: 923].

Залежно від погодних умов – спекоти, злив, заморозків – ґрунт набуває різного вигляду, що сприяло появі окремих найменувань на його позначення. ДО ‘сухості’, ‘вологості’, ‘мерзлоти’ послуговували основою для утворення семантичних рядів: ‘сухий ґрунт’, ‘мокрый, вологий ґрунт’, ‘крижаний, мерзлий ґрунт’.

Перший семантичний ряд ‘сухий ґрунт’ представлено номенами *засуха* (Міст, Вільш), *кам’яний* (Бабич), *тр’ісковина* (Руд), *тр’існутий* (Штор), *тр’ішчаний* (Ілліч), *по’репаний* (Лим), *пот’ісканий* (Ілліч), *по’сохлий* (ЛО), *суша* (Вільш).

Переважає більшість номенів, що позначають ‘сухий ґрунт’, – це семантично прозорі прикметники, що ввійшли до аналізованої групи за ознаками ‘відсутності вологи’ в ґрунті: ‘ґрунт повністю втратив вологу’ – *по’сохлий*, ‘в ґрунті виникли тріщини’ – *тр’ішчаний*, *тр’існутий*, *пот’ісканий*, *по’репаний*, ‘ґрунт став твердий, як камінь’ – *кам’яний*. Своєю чергою прикметник *тр’існутий* стає мотивуючим словом для найменування *тр’ісковина*. Найменування *суша*, *засуха* ‘сухий ґрунт’ реалізують свої відомі значення.

В опозиційних відношеннях із зазначеним вище перебуває ряд на позначення поняття ‘вологий ґрунт’, який складають іменники – *гр’аз* (Бабич, ЛО), *багно* (Пол), *кваш’на* (Ілліч), *сирост* (Міст), *с’л’акот* (Ілліч), прикметники – *у’лажний* (Вільш), *мокрый* (Воєвод) та двослівні найменування – *волога зе’м’ля* (Бабич), *сирозе’м’ля* (Лиз, Лим, Штор).

Номен *гр’аз* як складник аналізованої ЛСГ має деякі відтінки значень: ‘вологий ґрунт’ (ЛО, Бабич), ‘грязюка впереміш зі снігом’ (Зорик), ‘земляний віск, озокерит’ (Преображ). Так, описуваний номен зберігає те саме значення, що й у літературній мові – ‘розм’якла від води земля, ґрунт’, ‘бруд’, ‘намул морів або озер, що використовується як лікувальний засіб’ [СУМ II: 185].

Термін *багно* перейшов з групи тельмографічних назв, маючи у ЛСГ ‘ґрунт’ значення ‘вологий ґрунт’ за ознакою ‘земля, розм’якшена водою’.

На надмірну вологість указує лексема *сирост* (<*сирый* < псл. *сыръ*, *syrovъ*, *sirovъ* ‘сировий, жорсткий’ [ЕСУМ V: 241]) – фонетичний варіант від загальновідомого *сирість*, який унаслідок спеціалізації набув ‘географічного’ значення (пор.: *сирість* ‘надмір вологи де-небудь, у чомусь; підвищена вологість’ [СУМ XI: 198], ‘усе сире, сирове’ [ЕСУМ V: 241]).

ГО ‘крижаний, мерзлий ґрунт’ у місцевій народній географічній термінології номіновано так: *за’мерзлий* (Розсип), *кри’жаний* (Бабич), *ло’дник* (Міст), *мерзлий* (Воєвод, Ілліч, Пол, Проїж, Штор), *ме’рзлота*

(Заг), *ме^uрз^l’ак* (Вівч, Тим), *пе^uре^uмерзлий* (Руд), *при^eмерзлий* (Руд), *холодний* (Бабич).

Основну групу назв на позначення ‘крижаний, мерзлий ґрунт’ становлять утворення з коренем **-мерз-**: *за^lмерзлий*, *мерзлий*, *ме^uрзл^oта*, *ме^uрз^l’ак*, *пе^uре^uмерзлий*, *при^lмерзлий*. Продовжують низку назв аналізованого значення прикметник *холодний*, указуючи на низьку або відносно низьку температуру ґрунту, прикметник *крижаний* та іменникове утворення *л’одник* з указівкою на покритість земної поверхні тонким шаром криги.

Отже, аналіз зазначених народних географічних найменувань ґрунту свідчить про функціонування в українських східнослов’янських говірках найчастіше загальнослов’янських, рідше – діалектних – та ще рідше – вузькодіалектних лексем, частина з яких має спільнослов’янське коріння. Семантична структура назв досліджуваного ареалу й деякі власне діалектні утворення демонструють специфіку говірок, окремі загальнослов’янські номени мають своєрідні значення, чим відрізняються від однозвучних найменувань, поширених в інших українських говірках.

Список обстежених населених пунктів у Луганській області

Бабич – с. Бабичеве, Троїцький р-н; Білов – смт Біловодськ; Білокур – смт Білокуракине; Бут – с. Бутове, Старобільський р-н; Вівч – с. Вівчарове, Троїцький р-н; Вільш – с. Вільшани, Троїцький р-н; Воевод – с. Воеводське, Троїцький р-н; Город – с. Городище, Біловодський р-н; ДО – с. Демино-Олександрівка, Троїцький р-н; Заг – с. Загір’я, Троїцький р-н; Зорик – с. Зориківка, Міловський р-н; Ілліч – с. Іллічівка, Троїцький р-н; Калм – с. Калмиківка, Міловський р-н; Кам – с. Кам’янка, Новопсковський р-н; Лантрат – с. Лантратівка, Троїцький р-н; Лиз – с. Лизине, Білокуракинський р-н; Лим – с. Лиман, Старобільський р-н; ЛО – смт Лозно-Олександрівка, Білокуракинський р-н; Луг – с. Лугове, Троїцький р-н; Міст – с. Містки, Сватівський р-н; Мороз – с. Морозівка, Міловський р-н; Нещ – с. Нещеретове, Білокуракинський р-н; Нов – с. Новоборове, Старобільський р-н; Оборот – с. Оборотнівка, Сватівський р-н; Павл – с. Павлівка, Білокуракинський р-н; Парн – с. Парневе, Біловодський р-н; Піщ – с. Піщане, Старобільський р-н; Пол – с. Половинкине, Старобільський р-н; Преображ – с. Преображенне, Сватівський р-н; Проїж – с. Проїждже, Старобільський р-н; Розсип – с. Розсипне, Троїцький р-н; Руд – с. Рудівка, Сватівський р-н; Сват – м. Сватове; Сем – с. Семикозівка, Біловодський р-н; Степ – с. Степове, Марківський р-н; Терн – с. Тернівка, Марківський р-н; Тим – с. Тимошине, Білокуракинський р-н; Трет – с. Третяківка, Біловодський р-н; Троїц – смт Троїцьке; Штор – с. Штормове, Старобільський р-н.

Література

Бевзенко 1960 – Бевзенко С. П. Исторична морфологія української мови (Нариси із словозміни і словотвору) / С. П. Бевзенко. – Ужгород : Закарпат. обл. вид-во, 1960. – 416 с.; **Винник 1966** – Винник В. О. Назви одиниць виміру і ваги в українській мові / В. О. Винник. – К. : Наук. думка, 1966. – 149 с.; **Гумецька 1978** – Гумецька Л. Л. З історії лексикології української мови (землеробство і суміжні заняття) / Л. Л. Гумецька // Мовознавство. – 1978. – № 6. – С. 11 – 22; **Данилюк 2000** – Данилюк О. К. Географічна термінологія Волині : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Данилюк Оксана Климівна. – Луцьк, 2000. – 222 с.; **Корепанова 1966** – Корепанова А. П. Топо- і гідронімічні типи pluralia tantum басейну Десни (в межах України) / А. П. Корепанова // Ономастика : респ. міжвідом. зб. – К. : Наук. думка, 1966. – С. 96 – 104; **Марусенко 1968** – Марусенко Т. А. Матеріали к словарю украинских географических аппелятивов (названия рельефов) / Т. А. Марусенко // Полесье (Лингвистика. Археология. Топонимика) / отв. ред. В. В. Мартынов, Н. И. Толстой. – М. : Наука, 1968. – С. 206 – 255; **Мурзаев 1984** – Мурзаев Э. М. Словарь народных географических терминов / Э. М. Мурзаев. – М. : Мысль, 1984. – 653 с.; **Полюга 2001** – Полюга Л. М. Словник українських морфем / Л. М. Полюга. – Л. : Світ, 2001. – 448 с.; **Потапчук 2012** – Потапчук І. М. Народна географічна термінологія в західноподільських говірках : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Потапчук Ірина Михайлівна. – Кам'янець-Подільський, 2012. – 356 с.; **Потебня 1881** – Потебня А. А. К истории звуков русского языка. Этимологические и другие заметки / А. А. Потебня. – Варшава : Тип. М. Земкевича и В. Ноаковского, 1881. – 142 с.; **Сіденко 2003** – Сіденко Н. П. Географічна апеллативна лексика східностепових говірок Центральної Донеччини : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Сіденко Надія Петрівна. – Донецьк, 2003. – 261 с.; **Шийка 2013** – Шийка С. В. Народна географічна термінологія Ровенщини : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Шийка Світлана Володимирівна. – К., 2013. – 451 с.

Джерела та їх умовні скорочення

ЕСУМ – Етимологічний словник української мови : у 7 т. / за ред. О. С. Мельничука. – К. : Наук. думка, 1982. – Т. 1: А–Г / уклад. Р. В. Болдирев та ін. – 1982. – 632 с.; Т. 2: Д–Копці / уклад. Н. С. Родзевич та ін. – 1985. – 572 с.; Т. 3: Кора–М / уклад. Р. В. Болдирев та ін. – 552 с.; Т. 4: Н–П / уклад. Р. В. Болдирев та ін. ; ред. тому В. Т. Коломієць, В. Г. Скляренко. – 2003. – 656 с.; Т. 5: Р–Т / уклад. Р. В. Болдирев та ін. – 2006. – 704 с.; Т. 6: У–Я / уклад. Г. П. Півторак та ін. – 2012. – 568 с.; **ПЗФ** – Природно-заповідний фонд Луганської області : довідник / О. А. Арапов (заг. ред.), Т. В. Сова, В. Б. Ференц, О. Ю. Іванченко. – 2-е вид., доп. і переробл. – Луганськ : „ЛОД”, 2008. – 168 с.; **СГ** – Словарь української мови : у 4 т. / за ред. Б. Д. Грінченка. – К., 1908 – 1909. – Т. 1 – 4; **СУМ** – Словник української

мови : в 11 т. / гол. ред. І. К. Білодід. – К. : Наук. думка, 1970 – 1980. – Т. 1 – 11.

Слободян О. В. Структурно-семантична характеристика географічних народних термінів на позначення ґрунту в українських східнослобожанських говірках Луганщини

Наявність піщаних і глинисто-піщаних ґрунтів у поєднанні з пісками на території північної Луганщини сприяла появі найменувань на позначення різних типів ґрунту та структурування їх у семантичні ряди за диференційними ознаками „вид ґрунту” – ‘ґрунт (загальне значення)’, ‘родючий чорний ґрунт’, ‘глиняний ґрунт’, ‘піщаний ґрунт’, ‘ґрунт із значною домішкою піску і глини’, ‘червоний, рудий ґрунт’, ‘ґрунт з крупного піску, гравію, гальки’, ‘ґрунт, укритий галькою’, ‘дерн, поверхневий шар ґрунту, укритий трав’янистими рослинами, густо пронизаний їхнім корінням’, ‘сухий ґрунт’, ‘мокрый, вологий ґрунт’, ‘крижаний, мерзлий ґрунт’. Така народна географічна термінологія східнослобожанських говірок Луганщини ще не була предметом спеціального вивчення. У статті описано народні географічні терміни на позначення ґрунту, здійснено їхній семантичний, етимологічний, словотвірний аналіз, виявлено особливості функціонування в говірках Луганської області в зіставленні з українською літературною мовою та її діалектами. Поданий діалектний матеріал дає змогу вивчити зону мовного контактування, з’ясувати особливості розвитку семантики. Це сприяє поглибленню теорії опису семантики діалектного слова й семантики конкретних назв у загальнолінгвістичному аспекті.

Ключові слова: народна географічна термінологія (НГТ), лексичне значення, лексико-семантична група (ЛСГ), сема, інтегральна сема, диференційна сема, семантичний синкретизм.

Слободян Е. В. Структурно-семантические характеристики географических народных терминов для обозначения почвы в украинских восточнослобожанских говорах Луганщины

Наличие песчаных и глинисто-песчаных почв в сочетании с песками на территории северной Луганщины способствовало появлению наименований для обозначения различных типов почв и структурирования их в семантические ряды по дифференциальным признакам „вид почвы” – ‘почва (общее значение)’, ‘плодородная, черная почва’, ‘глиняная почва’, ‘песчаная почва’, ‘почва со значительной примесью песка и глины’, ‘красная почва’, ‘почва из крупного песка, гравия, гальки’, ‘почва, покрытая галькой’, ‘дерн, поверхностный слой почвы, покрытый травянистыми растениями, густо пронизанный их корнями’, ‘мокрая, влажная почва’, ‘ледяная, мерзлая почва’. Народная географическая терминология восточнослобожанских говоров Луганщины еще не была предметом специального изучения.

В статье описаны народные географические термины для обозначения почвы, осуществлен их семантический, этимологический, словообразовательный анализ, выявлены особенности функционирования в говорах Луганской области в сравнении с украинским литературным языком и его диалектами. Представленный диалектный материал, даёт возможность изучения зон языкового контакта, развития и углубления теории описания семантики диалектного слова и семантики конкретных названий в общелингвистических аспекте.

Ключевые слова: народная географическая терминология (НГТ), лексическое значение, лексико-семантическая группа (ЛСГ), сема, интегральная сема, дифференциальная сема, семантический синкретизм.

Slobodian O. V. Structural-semantic characteristics geographical folk term for the ground in Ukrainian East Slobozhansk dialects of luhansk

The presence of sandy and clay-sandy soils in combination with the sand in the territory of the northern Luhansk region facilitated the emergence of denominations for the designation of different types of soil and their structuring into semantic rows based on the distinguishing features of the „soil type” – ‘soil (general value)’, ‘fertile black soil’, ‘clay soil’, ‘sandy soil’, ‘soil with a large amount of sand and clay’, ‘red soil’, ‘soil of large sand, gravel, pebbles’, ‘soil, pegged’, ‘superficial layer of soil, covered with herbaceous plants, geese then permeated with their roots’. Depending on the weather conditions – heat, rain, frost – the soil becomes different in form, which contributed to the appearance of individual names on its designation. Differential signs of „dryness”, „humidity” and „permafrost” served as the basis for the formation of semantic series: ‘dry soil’, ‘wet, moist soil’, ‘frozen ground’. Such popular geographic terminology of the East Slobozhansk Dialects of Luhansk region has not yet been the subject of special study. The article describes the popular geographic terms for the designation of the soil, their semantic, etymological, word-formation analysis, their features are revealed in the dialects of the Lugansk region in comparison with the Ukrainian literary language and its dialects. In the course of the study, it was found that LSG representatives of the semen ‘soil’ form microgroups and individual names, which correlate not only within the analyzed LSG but also beyond its limits. Research LSGs are commonplace in the territory of the functioning of the Ukrainian language tokens; lexical borrowings, the emergence of which in the researched dialect array is due to the influence of other dialectal systems and dialectal innovations inherent in the Ukrainian East Slobozhansk dialects of the Lugansk region. The given dialectal material allows to study the area of linguistic contact, to find out the peculiarities of the development of semantics. This contributes to the deepening of the theory of describing the semantics of the dialectal word and the semantics of specific names in the general linguistic aspect.

Key words: folk geographic terminology (FGT), lexical meaning, lexical-semantic group (LSG), sam, sam integral, differential seme, semantic syncretism.

Стаття надійшла до редакції 31.10.2017 р.

Прийнято до друку 07.11.2017 р.

Рецензент – д. філол. н., проф. Глуховцева К. Д.